

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی

نویسندگان: فاطمه بییدی (ایران)^۱، دکتر محمد حسین شریفی‌نیا (ایران)^۲، دکتر محمد حاتمی (ایران)^۳

پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۰۵

دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۰۳

چکیده

انتخاب سبک زندگی اثرات بسیاری در زندگی دارد؛ به طوری که از یک طرف می‌تواند تمدن اسلامی را بسازد، و از طرف دیگر موجب هدر رفتن تمامی استعدادهای فرد شود. هدف از این پژوهش، بررسی تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی بود، که با روش تحلیلی-توصیفی و با گردآوری اطلاعات از میان نظریه‌ها و آرای به جای مانده، به مطالعه و بررسی تأثیرات فضای مجازی بر سبک زندگی اقدام نمود، و سپس به تحلیل داده‌ها مطابق با هدف پژوهش، پرداخته شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است، که فضای مجازی- به طور مستقیم و غیر مستقیم- بر سبک زندگی کاربران، تأثیرات بانفوذی دارد؛ چرا که طراحان اصلی در فضای مجازی- خود- مروج سبک زندگی غربی بوده، و هدف اصلی نیز نشانه گرفتن اعتقادات کاربران می‌باشد؛ لذا سبک زندگی ربی- علی‌رغم سیما و سطح مرفه خود- حاوی چالش‌های عمیقی است، که آینده روشنی را نمایان نمی‌سازد. در این میان، به نظر می‌رسد بسط تفکر توحیدی در فضای مجازی تنها راه ساختارشکنی ریشه‌های فرسوده سبک زندگی غربی است؛ چرا که سبک زندگی الهی و اسلامی بر مدار توحید در فضای مجازی، بستر رشد و تعالی فردی و اجتماعی را آماده ساخته و برای احیا و بازسازی این مهم، تلاش و همت همگان را می‌طلبد.

۱- دانشجوی دکتری گروه روانشناسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران، bidi.fatemeh@gmail.com

۲- استادیار گروه روانشناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران، MH.sharifinia@yhoo.com

۳- دانشیار گروه روانشناسی بالینی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی،

تهران، ایران، bpccir@gmail.com

در انتهای پژوهش نیز پیشنهاد شده است با عنایت به تأثیر عمیق و نافذ فضای مجازی بر سبک زندگی - در ابعاد مختلف کارکردی فرد - پرداختن به این موضوع به طور خاص مورد توجه سیاستگذاران فضای مجازی، شورای عالی فضای مجازی و استادان تدوین محتوای دینی مبلغان، قرار گیرد.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، فضای مجازی، اثرگذاری

مقدمه

یکی از اصلی‌ترین مضامین مورد توجه متخصصین علوم اجتماعی، دگرگونی‌های فرهنگی - اجتماعی در دهه‌های اخیر بوده است؛ این دگرگونی‌ها در حوزه‌های مختلفی رخ داده است، که از جمله آن‌ها می‌توان به تغییرات در شیوه‌های زندگی اشاره کرد.

از دهه‌های ۶۰ و ۷۰ میلادی مفهوم سبک زندگی به عنوان یکی از مفاهیم مورد توجه در گفتمان علوم اجتماعی تبدیل شده، و به تعبیر کوکرهام^۱ جامعه‌شناس، هم‌چنان که جامعه‌شناسی به سوی قرن ۲۱ پیش می‌رود، همه شاخص‌ها نشان می‌دهد که پژوهش درباره سبک‌های زندگی نیز می‌تواند کانون تمرکز جامعه‌شناسی باشد.^۲

با این مقدمه، در این پژوهش تلاش می‌شود به تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی و مسائل پیرامونی آن پرداخته شود.

۱. William Cockerham

تیین مسئله

سبک زندگی که در زبان‌های مختلف- از جمله انگلیسی^۱ و آلمانی^۲- از ترکیب سبک و زندگی در شکل‌های مختلف یاد شده است؛^۳ به عنوان یکی از پیامدهای پایگاه اجتماعی به صفتی مربوط می‌شود، که گروه‌های مربوط به پایگاه اجتماعی را از هم متمایز می‌کند؛ گروه‌هایی که هر یک دارای درجه‌ای از تشخیص رفتار هستند.

در ادامه به برخی از تعاریف سبک زندگی پرداخته می‌شود:

- نوعی روش زندگی فرد، گروه یا فرهنگ است؛^۴
- مجموعه رفتارها، مجموعه‌ای نسبتاً هماهنگ از همه رفتارها و فعالیت‌های یک فرد معین در جریان زندگی روزمره است؛
- شیوه زندگی یا سبک زیستن، که منعکس کننده گرایش‌ها و ارزش‌های یک فرد یا گروه است، که با هم‌طرز، زندگی کردن فرد یا گروهی را می‌سازد.^۵
- شیوه انجام چیزی- به ویژه- راهی که نشان دهنده تأکید بر طرز نگرش خاص یا مشخصه دوره معینی باشد؛^۶
- روش خاصی از زندگی یک شخص یا گروه؛^۷
- چیزی بیش از شخصیت یا طبقه اجتماعی شخص است؛
- شامل الگوی کامل کنش و واکنش فرد در جهان است.^۸

۱. Life Style/ Style of Life / Living

۲. Lebensstill

۳. Cambridge dic, 2004.

۴. Webster dic, 2004.

۵. The Random House dic, 1987.

۶. Msn Encarta dic, 2004.

۷. The Concise Oxford dic, 2004.

- ماکس وبر:^۱ سبک زندگی هم‌چون پاره فرهنگ، متمایز کننده طبقات اجتماعی در درون فرهنگ اصلی جامعه در نظر گرفته می‌شود.^۲
- مستلزم مجموعه‌ای از عادت‌ها و جهت‌گیری‌ها و برخوردار از نوعی وحدت، که علاوه بر اهمیت خاص خود از نظر تداوم امنیت وجودی پیوند میان گزینش‌های فرعی موجود در یک الگوی کم و بیش منظم را تأمین می‌کند.^۳

در قرآن کریم، هدف از خلقت انسان، عبودیت و بندگی خدا ذکر شده است،^۴ که این هدف سبب نوعی نگرش کلی به انسان و روش زندگی او می‌گردد؛ این همان سبک زندگی است.

به طور کلی، دین اسلام چارچوب‌های کاملی برای فهم انسان و حیات طیبه روشن نموده است؛ اما برای فهم دقیق و تطبیق آن بر زندگی امروزی، لازم است با روش‌های تجربی آثار پیداسازی این سیاست‌ها را در موضوعات معاصر بررسی نمود؛ بر این اساس، سبک زندگی اسلامی نیز برخاسته از آموزه‌های قرآنی، دینی و سیره پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت عصمت و است، که این سیره، انسان را به سمت معاد سوق داده، و یاد معاد را در اندیشه انسان، زنده می‌کند؛ لذا اگر انسان یاد خدا و یاد قیامت را در خود احیا کند، در سبک زندگی او اثر گذاشته و متوجه می‌شود فرصت‌هایی که در اختیار اوست، آزمایشی بیش نیست.^۵

۱. Max Weber (1864-1920)

۲- رسولی، ۱۳۸۲.

۳- گیدنز، ۱۳۸۶.

۴- ر. ک: ذاریات، ۵۶.

۵- سلیمانی، ۱۳۹۱.

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۱۵

در سال‌های اخیر مقوله تأثیر فضای مجازی بر شیوه تفکر و سبک زندگی مسئله‌ای بوده است، که نگرانی‌ها و نیز پرسش‌های زیادی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرده است؛ به طوری که گاهی بدون تأمل و تحقیقی که بتواند تأثیرات این پدیده‌ی مجازی را بررسی کند، شاهد اظهار نظرهای متناقض و مبهمی در ارتباط مستقیم فضای مجازی و سبک زندگی جوانان هستیم.^۱

در جامعه اطلاعاتی امروز، دنیای الکترونیکی نامحدود، یک منبع بزرگ اطلاعات است؛ تا جایی که اگر همه کانال‌های بزرگترین شبکه‌های تلویزیونی را ۵۰ برابر کنیم، باز هم به پای تعداد منابع اطلاعاتی اینترنت نمی‌رسد.^۲

با نگاهی به آمارها می‌توان رشد اینترنت را در قالب اعداد و ارقام بهتر مشاهده کرد، تعداد کاربران اینترنت در آمریکا از ۱۸ میلیون نفر - ۶/۷ درصد جمعیت - در سال ۱۹۹۵ میلادی، به ۱۶۵ میلیون نفر - ۵۹٪ جمعیت - در سال ۲۰۰۲ میلادی رسیده است، و در همین سال تعداد کاربران اینترنت در دنیا ۶۰۵ میلیون نفر بوده است؛ بر این اساس، تعداد کاربران اینترنت به صورت تصاعدی افزایش می‌یابد؛ یعنی هر شش ماه دو برابر می‌شود.

در گذشته، بیشتر استفاده کنندگان از شبکه اینترنت را پژوهشگاه‌ها و مؤسسه‌های عالی تشکیل می‌دادند؛ اما در سال‌های اخیر، جنبه‌های بازرگانی و سرگرمی این شبکه جهانی غلبه یافته است.

با توجه به رشد روزافزون اینترنت، می‌توان پذیرفت که اینترنت و در معنای گسترده‌تر آن رسانه، از عواملی به شمار می‌رود که می‌تواند بر جنبه‌های مختلف زندگی تأثیر بگذارد.

۱- عیوضی، ۱۳۸۸.

۲. Young, 1998.

در کانادا، ۳۰ درصد تعاملات دولتی به صورت الکترونیکی انجام می‌شود؛ بر اساس اعلام روزنامه نیویورک تایمز^۱، تعداد ساکنان نیویورک که مایحتاج خود را از اینترنت سفارش داده‌اند، از ۱۶ درصد در سال ۲۰۰۳ میلادی به ۵۲ درصد در سال ۲۰۰۴ میلادی افزایش یافته است؛ هم‌چنین درصد رزروهای اینترنتی شرکت هتل‌های هیلتون از ۲ درصد در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۱۴ درصد در حال حاضر افزایش یافته است؛ در آمریکا نیز در سال ۲۰۰۴ میلادی، ۲۸ درصد و در سال ۲۰۰۵ میلادی، ۳۴ درصد صاحب‌خانه‌ها پرونده‌های مالیاتی خود را به صورت الکترونیکی تکمیل کرده‌اند.^۲

اخیراً نیز فناوری جدیدی معرفی شده است، که شکارچیان به کمک آن می‌توانند از منزل خود و تنها با برقرار کردن ارتباط با تارنمای شرکتی که این امکان را فراهم ساخته است، با یک اسلحه واقعی در ایالت تگزاس - از مناطق معروف آمریکا در زمینه شکار حیوانات - صید مورد نظر را نشانه بروند، و به آن شلیک کنند.^۳

به طور کلی، حضور در رسانه‌های اجتماعی هزینه زیادی را بر کاربر تحمیل نمی‌کند؛ هم‌چنین به تخصص و سواد بالایی نیاز ندارد؛ چرا که اغلب رسانه‌های اجتماعی از زبان‌های گوناگون پشتیبانی می‌کنند؛ و نیز به دلیل شباهت قالب و نحوه فعالیت در هر یک از انواع رسانه‌های اجتماعی و البته ساده بودن کلمات و اصطلاحات، کاربر به راحتی می‌تواند در رسانه‌های مختلف - ولو به زبان دیگری باشند - فعالیت کند؛ نتیجه آن‌که روز به روز بر تعداد کاربران و استفاده‌کنندگان از رسانه‌های اجتماعی افزوده خواهد شد.

۱. The New York Times

۲- بیدی، ۱۳۹۶.

۳- بولن و هاره، ۱۳۸۴.

البته در کنار سهولت در استفاده، امکان شخصی‌سازی و آزادی بیانی که در رسانه‌های اجتماعی وجود دارد، تمایل افراد برای نگارش و ارسال مطالب دلخواه را افزایش می‌دهد؛ چرا که در رسانه‌های اجتماعی مرز میان مخاطب و رسانه کمرنگ است، و مدیران این رسانه‌ها- به ندرت- مانع ارسال پست‌های کاربران می‌شوند؛ چه این‌که رسانه‌های اجتماعی از قواعد جوامع آزاد تبعیت می‌کنند؛ هم‌چنین امکان عضویت در انجمن‌های گوناگون و تعامل با افرادی که حول موضوع و یا موضوعاتی مشخص دور هم جمع شده‌اند نیز از جمله عواملی است که افراد را به سمت رسانه‌های اجتماعی می‌کشاند.

از طرف دیگر رسانه‌های اجتماعی دامنه فعالیت خود را به سمت ارتباط با تارنماها و منابع گسترش می‌دهند، که این نیز می‌تواند رغبت کاربران را به عضویت افزایش دهد.^۱

مفهوم‌شناسی کارکردی سبک زندگی

رویکرد مقام معظم رهبری به مقوله سبک زندگی با تعابیر زیر بیان شده است:

اگر پیشرفت همه‌جانبه را به معنای تمدن‌سازی نوین اسلامی بگیریم، این تمدن دارای دو بخش ابزاری و نیز حقیقی و اساسی خواهد بود، که سبک زندگی بخش حقیقی آن را تشکیل می‌دهد؛ بخش ابزاری یا سخت‌افزاری این تمدن نیز موضوعاتی است که در فضای امروز به عنوان نمودهای پیشرفت مطرح می‌شود؛ از قبیل علم، اختراع، اقتصاد، سیاست، اعتبار بین‌المللی و نظایر آن.

در معارف اسلامی اصطلاح عقل معاش در مفهوم جامع خود مترادف مفهوم سبک و فرهنگ زندگی است، و در قرآن کریم نیز آیات فراوانی در زمینه سبک زندگی وجود دارد.^۲

۱- فاضلی، ۱۳۸۲.

۲- مقام معظم رهبری، در جمع مردم خراسان شمالی، ۲۳ مهر ۱۳۹۱.

ورود مفهوم و واژه نوظهور سبک زندگی در ادبیات و فضای گفتمانی کشور و تأکید ویژه مقام معظم رهبری بر آن، جامعه نخبگانی کشور را بر آن داشته است ضرورت بیشتری برای مطرح کردن مفهوم صحیحی از سبک زندگی اسلامی - ایرانی احساس کنند.

از طرف دیگر، سبک زندگی که رهبری بر آن تأکید کردند، و آن را منجر به تمدن اسلامی دانستند، نمی‌تواند الگوپذیری از سکولاریسم^۱ یا مدرنیسم^۲ غربی باشد؛ اما شبکه‌های مجازی که عمدتاً سبک زندگی و عقاید را هدف گرفته‌اند، با سبک زندگی مورد نظر رهبری منافات دارد.

به نظر می‌رسد افراد با ورود به دنیای مجازی^۳ و چت‌روم‌ها^۴ از دنیای واقعی فاصله گرفته، و فضای مجازی به افراد این امکان را می‌دهد که با گذاشتن ماسک‌هایی بر هویت واقعی و اجتماعی خود، بتوانند با هویت‌های کاذب وارد این دنیای بی‌انتها شوند.

بر این اساس، کاربران می‌توانند ماهیت وجودی خود را به گونه‌ای دیگر نشان دهند، و همین امر باعث شده بسیاری از صاحب‌نظران با دیده شک و تردید به شبکه‌های اجتماعی مجازی نگاه کنند.^۵

۱. Secularism

۲. Modernism

۳. Virtual World

۴. Chat Rooms

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۱۹

در دنیای کنونی ارتباطات و فناوری اطلاعات، سرعت توسعه صنعتی و علمی آنچنان از فراهم آمدن زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی پیشی گرفته است، که خیلی وقت‌ها به نظر می‌رسد اخلاق و ارزش‌ها در جاده توسعه زیر گرفته می‌شوند. بر این اساس، فروپاشی نظام‌های اخلاقی در جامعه به معنای در دست داشتن ابزار علم بی‌تعهد است؛ لذا ورود اینترنت و گسترش لحظه‌ای کاربران اینترنتی بدون فراهم آمدن زیرساخت‌های فرهنگی لازم، به مثابه شمارش معکوس بمبی در میان ارزش‌ها، باورها و هنجارهای ملی مذهبی و در یک کلمه سبک زندگی است؛ هر چند فناوری خدمات بسیاری فراهم می‌آورد، و بسیاری از امور را تسهیل می‌کند، و باید اذعان داشت در دنیای امروزی نمی‌توان از این فناوری چشم‌پوشی کرد.^۲

بسیاری از صاحب‌نظران ظهور و فراگیر شدن فضای مجازی را مهم‌ترین تغییر دهه‌های اخیر در زندگی بشر دانسته‌اند؛ تغییری که بر سبک زندگی افراد تأثیرات مهم و گسترده‌ای داشته است؛ اما مسئله سبک زندگی کاربران در فضای مجازی مسئله مهم دیگری است، که باید مورد توجه قرار بگیرد.^۳

روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش تحلیلی- توصیفی انجام شده است، و تلاش نموده به بررسی تأثیرات فضای مجازی بر سبک زندگی بپردازد؛ در انتهای پژوهش نیز به استناد تطبیق انجام شده و تجربه‌های پژوهشگران، جمع‌بندی کاربردی ارائه می‌شود.

۱. Communication and Information Technology

۲- بشیر و افراسیابی، ۱۳۸۸.

۳- صالحی و حمله‌داری، ۱۳۹۳.

نتایج پژوهش

سبک زندگی بر ماهیت و محتوای خاص تعاملات و کنش‌های اشخاص در هر جامعه دلالت دارد؛^۱ در عصر انقلاب اطلاعات و ارتباطات^۲ که در آن وسایل ارتباط جمعی به پیچیده‌ترین ابزار القای اندیشه‌ها و کارآمدترین سلاح‌ها برای تسخیر آرام جوامع تبدیل شده است، و هر روز بر پیچیدگی و کارآمدی این ابزار و وسایل مرتبط با آن در جهان افزوده می‌شود، وجود رسانه‌های جمعی و استفاده از این فضا در صحنه مناسبات اجتماعی به امری اجتناب‌ناپذیر بدل شده است.

در این میان و در جامعه علمی ایران با توجه به جدید بودن مبحث شبکه‌های اجتماعی مجازی- در چند سال اخیر- پژوهش‌های معدودی در خصوص این شبکه‌های اینترنتی و سبک زندگی صورت گرفته است.^۳ به طور کلی- در فضای مجازی- فضایی نو و جدیدی برای شکل‌دهی به یک نوع زندگی که زندگی دوم^۴ نامیده می‌شود، در اختیار بشر قرار گرفته است، که یک فرد می‌تواند با چهره مطلوب و یا دلخواه خود حضور پیدا کرده، و با دیگران به تعامل بپردازد، و مبتنی بر رؤیاهای خویش و یا آنچه که در درون خود دارد، زندگی کند؛ اما هیچ‌یک از مؤلفه‌های این زندگی واقعیت ندارند؛ ولی در زندگی افراد اثرگذارند؛ لذا مخاطراتی که در این نوع سبک زندگی مطرح است، برای همین منظور طرح می‌شود.

۱- رضوی‌زاده، ۱۳۸۴.

۲. The Era of Information and Communication Revolution

۳- عدلی‌پور و میرمحمدتبار دیوکلایی، ۱۳۹۳.

4. Second Life

در فضای زندگی مجازی^۱، سبک زندگی خاصی که هیچ‌گاه رنگ و بوی واقعیت و تجسم مادی را به خود نخواهد گرفت، روی می‌دهد که بسته به نوع فرهنگی که در یک جامعه وجود دارد، رؤیاهای فرد تحقق می‌یابد؛ در این فضا که مرز هم نمی‌شناسد، همه به نوعی یک متعامل^۲ به حساب می‌آیند، و هیچ‌کس به خاطر آن‌که از کشوری خاص است، مورد بازخواست قرار نمی‌گیرد؛ بلکه بیشتر به خاطر آن‌چه که هست، مورد ارتباط قرار می‌گیرد؛ اهمیت این نوع زندگی، به خاطر تجارب با واسطه‌ای است که روی می‌دهد، و دوسویه و فراگیر است.

در سبک زندگی مجازی شده، یک نوع «ازجاکنندگی» دیده می‌شود، که افراد با این‌که در محلی خاص زندگی می‌کنند- اما بدون مرز- در فضا و زمانی دیگر در حال سیر هستند، که شرط وقوع از جاکنندگی است.^۳

در پژوهشی با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان ایرانی» نشان داده شده، سبک زندگی افرادی که عضو فیس‌بوک^۴ هستند و کسانی که عضو نیستند، متفاوت است؛ تا جایی که الگوی خرید و مصرف فرهنگی افراد بر حسب عضویت یا عدم عضویت آن‌ها در فیس‌بوک متفاوت است؛ هم‌چنین میزان استفاده از فیس‌بوک بیشترین اثر را بر الگوی خرید و مصرف فرهنگی دارد، و مدت زمان عضویت در شبکه اجتماعی فیس‌بوک، تأثیر زیادی بر الگوی تغذیه داشته است.^۵

1. Virtual Life

2. Interactor

۳- صالحی و حمله‌داری، ۱۳۹۳.

4. Facebook

۵- عدلی‌پور و میرمحمدتبار دیوکلائی، ۱۳۹۳.

نوع دیگری از سبک زندگی، وابسته به انتخاب است، که انتخاب نیز وابسته به اطلاعات و اطلاعات محصول فرایند ارتباطات است؛ ارتباطات نیز می‌تواند میان‌فردی یا رسانه‌ای باشد؛ در این میان، رسانه‌ها در زمینه این‌که فرد در حوزه‌های متفاوت چه گزینه‌هایی دارد، و چه انتخاب‌هایی می‌تواند داشته باشد، اطلاعات می‌دهند؛ لذا رابطه رسانه‌ها و سبک زندگی یک چرخه بسته است.

بر این اساس، استفاده از رسانه‌ها- به عنوان سبک مصرف رسانه‌ای- بخشی از یک مجموعه کلان است، که به عنوان سبک زندگی شناخته می‌شود؛ رسانه‌ها با اطلاعات خود در ارزش‌ها، نگرش‌ها، آرزوها، انتخاب‌ها و رفتارهای انسان در سبک زندگی، نقش والایی ایفا می‌کنند.

به ابتدای نتایج پژوهشی که درباره شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان انجام شده است، ۳۰/۶ درصد مردان و ۴۱/۳ درصد زنان معتقدند شبکه‌های اجتماعی اینترنت، فناوری و فضاهای مجازی توانسته است به میزان بالایی در نوع ادبیات افراد جامعه مؤثر باشد؛ این مسئله بیان‌گر آن است که بیشتر اعضای شبکه‌های اجتماعی معتقدند میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی اعضای شبکه‌های مجازی رابطه چشمگیری وجود دارد. هم‌چنین ۴۹/۵ درصد زنان و ۴۱/۴ درصد مردان بر این باور هستند، که عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در مقادیر متوسط به بالا توانسته است بر سبک پوشش آن‌ها در جامعه مؤثر باشد.

در بخش‌های دیگری از این پژوهش، تأثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر ادبیات هویتی افراد در ارتباط با جنس مخالف و تأثیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر سبک زندگی مجازی افراد نیز بررسی شده است.^۱

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۲۳

در پژوهشی دیگر، که با عنوان «رسانه‌های نوین و بحران هویت» انجام شده است، این نتیجه حاصل شد که استفاده از اینترنت و مواجهه با فضای مجازی در میان جوانان ایرانی روز به روز در حال افزایش است.

این پژوهش تنها بر جنبه‌های بحران‌زای این فرایند تأکید کرده، و یکی از آثار فضای مجازی را در جوامع - به خصوص جوامع در حال گذر - ایجاد بحران هویت فردی، گروهی، قومی و دینی می‌داند.

هم‌چنین تغییرات هویتی در سطوح مختلف و بحران ناشی از آن را در مواجهه با رسانه‌های نوین - به خصوص فضای مجازی - نیز در این پژوهش بررسی شده است.

به طور کلی، بررسی‌ها نشان می‌دهد بر اساس یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران اینترنتی در ایران بوده، و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از اینترنت بوده است؛ هم‌چنین درمی‌یابیم که رسانه‌های نو عامل تغییرات در نهادهای هویت‌ساز شده‌اند، و فضای مجازی عوامل معناساز هویتی را دستخوش تغییر نموده است.^۱

یافته‌های پژوهشی دیگر با عنوان «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان شهرستان شهرکرد» نشان می‌دهد میان نوع شبکه، محل سکونت، انسجام ارزشی و سبک زندگی رابطه‌ای وجود ندارد؛ ولی میان متغیرهای جنسیت، میزان تحصیلات، انسجام رابطه‌ای، تجمع اجتماعی و سبک زندگی رابطه معناداری وجود دارد.^۲

۱- رضوی، ۱۳۹۳.

۲- عدلی‌پور و میرمحمدتبار دیوکلایی، ۱۳۹۳.

پژوهشی دیگر نیز با عنوان «مصرف اینترنت در سبک‌های فراغتی جوانان تهرانی» به تعامل میان تجربه‌های آنلاین و غیر آنلاین فراغتی در سبک‌های مختلف فراغتی جوانان پرداخته، و این‌که چه عواملی در شکل‌گیری این تعاملات دخیل می‌باشند.

داده‌های لازم برای بررسی موضوع مطالعه از طریق مصاحبه عمیق با ۳۲ کاربر ۱۸ تا ۲۸ ساله تهرانی گردآوری شده بود، که نتایج نشان می‌دهد فراغت آنلاین در همه سبک‌های فراغتی، تداوم تجربه‌های فراغت غیر آنلاین است؛ چه این‌که در سبک فراغتی‌گذار، کاربرد اینترنت از طریق ایجاد رفتارهای فراغتی جدید مانند چت کردن موجب افزایش زمان فراغت و ارتقای کیفی تجربه‌های فراغتی شده است؛ اما در سبک فراغتی دانش‌محور، کاربرد فراغتی اینترنت بدون تأثیر بر زمان فراغت، جایگزین رفتارهای فراغتی فرهنگی شده است، و نیز در سبک فراغتی طبقه‌محور، کاربرد فراغتی اینترنت فاقد هر گونه تأثیری بر زمان و تجربه‌های فراغتی است.^۱

ماری المجلد از طریق تحلیل محتوای یک گروه ساخته شده در شبکه اجتماعی مای اسپیس^۲ - توسط دانش‌آموزان دختر دبیرستان منطقه میدوسترن - نشان داد، که عضویت و حضور در مای اسپیس چگونه سبب تغییر سبک زندگی اعضای شبکه‌های اجتماعی اینترنتی می‌شود؛ هم‌چنین نتیجه گرفت، که میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با نوع پیام‌ها و عکس‌هایی که توسط اعضا منتشر می‌شود، ارتباط وجود دارد.

۱- رضوی، ۱۳۹۳.

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۲۵

از طرف دیگر، یافته‌های پژوهش گراسموک^۱ حاکی از آن است، که استفاده افراطی کاربران از فیس‌بوک، زندگی روزمره‌شان را در زمینه‌های مختلفی - هم‌چون فعالیت‌های زندگی، خواب و تغذیه - دچار اختلال می‌کند؛ تا جایی که این افراد نمی‌توانند مثل گذشته به اداره امور زندگی و فعالیت‌های خود بپردازند.

در همین زمینه جسیکا هیلبرمن^۲ - پژوهشگر آمریکایی - معتقد است امروزه بسیاری از جوانان به فعالیت‌های اجتماعی شبکه‌ای اشتغال دارند، و برای ساختن زندگی خود از روابط و مناسبات اینترنتی استفاده می‌کنند؛ لذا فعالیت در شبکه‌های اجتماعی دربرگیرنده همه ابعاد زندگی است.^۳

علاوه بر این، رسانه‌ها نقش میانجی میان واقعیت اجتماعی و تجربه فردی ایفا می‌کنند؛ اعم از میانجی مخاطب با دیگران و تجربه‌ای خارج از ادراک یا تماس مستقیم او، میانجی مخاطب و نهادهای قانونی، صنعتی، دولتی و ادراک مخاطب از سایر گروه‌ها؛ از این رو استعاره‌هایی مانند پنجره‌ای رو به جهان خارج، مفسر حوادث پیچیده، تریبون انتقال اطلاعات و عقاید، آئینه بازتابنده جامعه یا پرده و حجابی بر حقیقت و خدمت به مقاصد تبلیغاتی ناظر بر میانجی بودن رسانه‌های جمعی در روابط اجتماعی است.^۴

در این میان، طیف سبک‌های زندگی با گونه‌های آرمانی که در رسانه‌ها طرح می‌شوند، شاید محدود باشند؛ اما گسترده‌تر از سبک‌های زندگی‌ای هستند که افراد در زندگی روزمره خود در قالب آن‌ها جای می‌گیرند؛ لذا تصور وجود سبک‌های زندگی بدون رسانه‌های جمعی غیر ممکن است.

1. Grasmuck

2. Jessica Hilberman

۳- عدلی پور و میرمحمدتبار دیوکلاپی، ۱۳۹۳.

۴- مک‌کوایل، ۱۳۸۵.

هم‌چنین از نظر آنتونی گیدنز^۱ - جامعه‌شناس انگلیسی - رسانه‌ها نقش مهمی در تبلیغ سبک‌های زندگی مختلف دارند؛ البته به اعتقاد او رسانه‌ها در جهان جدید در عین این‌که امکان‌ها و گونه‌ها را به دست می‌دهند، تفسیرهای باریک‌اندیشانه‌ای از نقش‌ها یا سبک‌های زندگی خاص نیز ارائه می‌کنند. در مجموع، سبک‌های زندگی با توجه به محبوبیت و قدرت اجتماعی خویش از رسانه‌های گوناگون برای اشاعه خود استفاده می‌کنند، و شکل‌دهنده محتوا و فرم برنامه‌ها هستند.

از نقطه نظر دیگر، سبک زندگی می‌تواند به مثابه فرهنگ یا ارزش‌های ارتباط‌گران رسانه‌های جمعی نمود پیدا کند.

به عنوان مثال؛ نویسندگان، کارگردانان و سایر عوامل تولید در سریال‌های تلویزیونی بازتاب‌دهنده سبک زندگی خود - سبک زندگی طبقه متوسط - هستند؛ لذا پوشش خبری رسانه‌ها می‌تواند ترویج‌دهنده مبانی سبک‌های زندگی باشد.

در مورد اخبار، بررسی این تأثیرات، پیچیده‌تر بوده و نیازمند این است که سیاست خبری، ایدئولوژی^۲ یا ارزش‌های اجتماعی مؤثر بر آن بررسی شود.^۳ در اینترنت نیز علاوه بر تارنما‌های معروف و تخصصی سبک زندگی،^۴ تارنما‌های خبری معروف نیز بخشی را به سبک زندگی اختصاص داده‌اند تا به نیازهای خبری مخاطبان خود در این حوزه پاسخ دهند.

1. Anthony Giddens (1938)

2. Ideology

۳- زارعیان و دیگران، ۱۳۸۶.

۴- مانند "The Beauty Bean" (برای طراحی داخلی)، "Smitten Kitchen" (برای آشپزی و مواد خوراکی)، "Jezebel" (زندگی چهره‌های مشهور).

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۲۷

از دیگر اشکال برنامه‌های سبک زندگی، برنامه‌های مربوط به پوشش است که در آن کارشناسان طراحی لباس و مد، برای مخاطبانی که با آن‌ها مکاتبه کرده‌اند، مدل مو و پوشش و سایر خصوصیات ظاهری را طراحی می‌کنند؛ این نوع برنامه‌ها در مورد طراحی داخلی خانه‌های مخاطبان نیز تهیه می‌شود.^۱ بنابراین، فضای مجازی عرصه حضور قدرت‌های اطلاعاتی و محتوایی است؛ لذا جوامعی که قدرت بیشتری در این عرصه دارند، حضور قوی‌تری در این فضا خواهند داشت، و این بدین معناست که فرصت بیشتری برای تأثیرگذاری بر روی دیگر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها دارند؛ همین موضوع به فرهنگ‌های ارزشی، غنی و ریشه‌داری که به دلایل متعدد، از حضور مؤثر در فضای مجازی محروم یا ناتوان‌اند، آسیب جدی وارد می‌کند، و به نوعی آن‌ها را در معرض استحاله و اثرپذیری از فرهنگ‌های بیگانه مسلط بر فضای مجازی قرار می‌دهد.

به بیان دیگر، دهکده جهانی^۲ گاهی شبیه جنگلی می‌شود که در آن، قوی‌ترها می‌مانند و ضعیف‌ترها یا می‌روند یا زیر سلطه آنان زندگی می‌کنند. از سوی دیگر، باید توجه داشت که فضای مجازی و فناوری‌های مرتبط با این دنیا- اعم از سخت‌افزاری و نرم‌افزاری- دانشی است که در غرب تولید شده، و هنوز امتیاز این علم در دست آنان است.^۳ نکته دیگر این‌که با افزایش فراگیری اینترنت و کاربران فضای مجازی، اعتیاد تازه‌ای شکل گرفته است.

۱- رضوی، ۱۳۹۳.

2. Global Village

۳- حقیقی و احتشامی اکبری، ۱۳۸۵.

اعتیاد به اینترنت یک واژه نیست؛ بلکه حقیقتی است که سبب دور شدن اعضای خانواده از یکدیگر می‌شود.

از سوی دیگر، بسیاری از کاربران فضای مجازی جوانان متأهلی هستند، که در اتاق‌های گفتگو و شبکه‌های اجتماعی عضو می‌شوند، و برخی از تصاویر بدحجاب به نمایش درآمده در آلبوم‌ها یا نمایه‌های فیس‌بوک، زنان شوهردار هستند، و این به معنای آن است که فضای مجازی، نظام ارزشی موجود در جامعه را از طریق تغییر در سبک زندگی، دچار دگرگونی نموده است؛ همین تصاویر و پوشش‌های نامتعارف، خط قرمزهای ارتباط با نامحرم را می‌شکند، و در نهایت موجب فراهم آمدن زمینه‌های خیانت در زندگی و ارتباطات نامشروع می‌شود.^۱

با توجه به مطالبی که مطرح شد، چند پیشنهاد با نگرشی عملیاتی به موضوع مورد بحث- در پژوهش‌های آتی- ارائه می‌گردد:

- ۱- شناخت روان‌شناسی فضای مجازی؛
- ۲- توجه بیشتر و عمیق‌تر به آموزه‌های دینی در همه جنبه‌های زندگی فضای مجازی و فهم واقعی آن‌ها؛
- ۳- ارتباط مستمر علما و نظریه‌پردازان دلسوز، و همکاری نهادهای دینی با مدیران و سیاست‌گذاران فعالیت‌های سایبری؛
- ۴- ترجیح دادن و تشریح منافع سبک زندگی اسلامی- ایرانی در فضای مجازی؛
- ۵- آگاهی‌دهی بیشتر به تمامی اقشار- به خصوص نسل جوان- و دامن زدن به توسعه و ترویج سبک زندگی غربی در فضای مجازی؛

- ۶- لزوم شناخت‌شناسی^۱ بنیادهای فکری غرب در فضای سایبری؛
 - ۷- راهکارهایی جهت اصلاح سبک زندگی در فضای مجازی؛
 - ۸- آسیب‌شناسی موضوع سبک زندگی در فضای مجازی؛
 - ۹- شناساندن و بیان آسیب‌های رهایی کاربران در فضای مجازی.
- البته در این میان، دو مانع بزرگ برای تحقق یافتن این مطلب- به جریان افتادن بعد معنویت و اعتقاد در فضای سایبری- وجود دارد، که مسئولین امر را به تفکر جدی وادار نموده است؛ این دو مانع عبارتند از:
- ۱- عدم نیازسنجی، شفاف‌سازی و لزوم تدوین محتوای مناسب و اسلامی برای کاربران اینترنتی مبتنی بر دین و معنویت؛
 - ۲- نگرش ابهام‌آمیز پیرامون کاربرد نقش دین و معنویت در فضای مجازی.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- بیانات مقام معظم رهبری، <http://farsi.khamenei.ir>
- ۳- آتش‌پور، سید حمید، جنتیان، سمیرامیس، (۱۳۸۲)، روان‌شناسی رفتار مصرف‌کننده، تهران: نشر روزآمد.
- ۴- بیدی، فاطمه، (۱۳۹۶)، **اعتیاد به اینترنت**، چاپ چهارم، ویراست اول، تهران: انتشارات آوای نور.
- ۵- بولن، پت، هاره، نیکی، شکار حیوانات از فاصله هزار کیلومتری، ترجمه شهرام تقوی‌الحسینی، **روزنامه جام‌جم**، ویژه‌نامه کلیک: ۲۱ فروردین ۱۳۸۴.

- ۶- بشیر، حسن، افراسیابی، محمد حسن، (۱۳۸۸)، شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان (مطالعه موردی بزرگترین جامعه مجازی ایرانیان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات.
- ۷- حقیقی، محمد، احتشامی اکبری، کاملیا، تحلیل رفتار مصرف کننده در اینترنت، *دانش مدیریت*، دوره نوزدهم، ۲۰۷۵ (۱۳۸۵): ۲۳-۴۲.
- ۸- رضوی، سیده غفت، (۱۳۹۳)، *بررسی رابطه بین شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و سبک زندگی ایرانی اسلامی (مطالعه موردی دانشجویان)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور اردبیل.
- ۹- رضوی‌زاده، سید نورالدین، بررسی تأثیر ارتباطات بر تمایل به تغییر سبک زندگی روستایی، *علوم اجتماعی*، دوره دوازدهم، ۳۱ (۱۳۸۴): ۱۱۱-۱۴۴.
- ۱۰- رسولی، محمد رضا، بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی در تبلیغات تجاری تلویزیون، *علوم اجتماعی*، ۲۳ (۱۳۸۲): ۹۴-۴۳.
- ۱۱- سلیمانی، حمید، تفاوت سبک زندگی غربی با سبک زندگی اسلامی، *نام‌نویز*، (۱۳۹۱/۰۸/۲۸).
- ۱۲- زارعیان جهرمی، آرمین، غفرانی‌پور، فضل الله، احمدی، فضل الله، کاظم‌نژاد، انوشیروان، اختردانش، نوری، محمدی، عیسی، تبیین مفهوم سبک زندگی در نوجوانان پسر: یک تحقیق کیفی، *پژوهش پرستاری ایران*، دوره دوم، ۷-۶ (۱۳۸۶): ۸۴-۷۳.
- ۱۳- صالحی، زهرا، حمله‌داری، شهپر، (۱۳۹۳)، *بررسی اثرات و پیامدهای تربیتی فناوری‌های نو و فضای مجازی، تبیین اثرات و پیامدهای فضای مجازی بر سبک زندگی*، هشتمین همایش ملی تربیت اسلامی و فضای مجازی.
- ۱۴- عدلی‌پور، صمد، میرمحمدتبار دیوکالایی، سید احمد، (۱۳۹۳)، *تحلیل پدیدارشناختی سبک زندگی جوانان قمی کاربر شبکه اجتماعی فیس‌بوک*، هشتمین همایش ملی تربیت اسلامی و فضای مجازی.

تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی / ۳۱

- ۱۵- عیوضی، غلامحسین، سبک زندگی تلویزیونی و مصرف، فصلنامه فرهنگی- دفاعی زنان و خانواده، سال پنجم، ۱۶ (۱۳۸۸): ۱۶۷-۱۴۳.
- ۱۶- فاضلی، محمد، (۱۳۸۲)، مصرف و سبک زندگی، تهران: انتشارات فرهنگ و ارتباطات.
- ۱۷- مهدوی کنی، محمد سعید، مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی، تحقیقات فرهنگی، دوره اول، ۱ (۱۳۸۶): ۲۳۰-۱۹۹.
- ۱۸- مک کوایل، دنیس، (۱۳۸۵)، درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی، ترجمه پرویز اجاللی، تهران: دفتر مطالعه و توسعه رسانه‌ها.
- ۱۹- گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.

20. **Cambridge dic**, Online, (2004).

21. **Msn Encarta dic**,(2004).

22. **The Concise Oxford dic**, (2004).

23. **The Random House dic**, Of the English language, (1987).

24. **Webster dic**, Online, (2004).

25. Young, K. S., (1998), **Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction and a Winning Strategy for Recovery**, New York: John Wiley.